

อำนาจและทรัพยากรทางการเมือง: ศึกษากรณีในรัชกาลที่ 1

(พ.ศ. 2325 - 2352)

นายสุรวดี ปัดไธสง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชารัฐศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2533

ISBN 974-578-255-6

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

017839

147856069

**Political Power and Political Resources: A Case Study of King Rama I
(1782 - 1809)**

Mr. Surawut Pudthaisong

**A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor Philosophy
Programme of Political Science
Graduate School
Chulalongkorn University
1990
ISBN 974-578-255-6**

หัวข้อวิทยานิพนธ์ อำนาจและทรัพยากรทางการเมือง: ศึกษากรณีในรัชกาลที่ 1
(พ.ศ. 2325 - 2352)

โดย นายสรุพลี บัดไฮสง

สาขาวิชา รัฐศาสตร์

อาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร.วิทยา สัจจิตชนารักษ์

รองศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ จันทรวงศ์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศึกษบัณฑิต

.....
(ศาสตราจารย์ ดร. ถาวร วัชรภักย์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....
(ศาสตราจารย์ ดร. สัจจิต บุญขงการ)

.....
(ศาสตราจารย์ วิลาสวงศ์ พงศบุตร)

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร. พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว)

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร. วิทยา สัจจิตชนารักษ์)

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร. สมบัติ จันทรวงศ์)

สุรวุฒิ ปัดไธสง: อำนาจและทรัพยากรทางการเมือง: ศึกษากรณีในรัชกาลที่ 1
(พ.ศ. 2325-2352) (POLITICAL POWER AND POLITICAL RESOURCES: A
CASE STUDY OF KING RAMA I (1782-1809)) อ.ที่ปรึกษา : รศ. ดร.วิทยา
สุจริตธนาวิทย์, รศ. ดร.สมบัติ จันทรวงศ์, 358 หน้า ISBN 974-578-255-6

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการศึกษาคุณลักษณะทรัพยากรทางอำนาจ การใช้ การได้มาซึ่ง
อำนาจ และการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรทางอำนาจในสมัยรัชกาลที่ 1

ผลการศึกษาพบว่า การได้มาซึ่งอำนาจนั้นได้จากทรัพยากรทางอำนาจดังนี้คือ ความ
มั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ซึ่งแสวงหามาจากการค้ากับจีนเป็นส่วนใหญ่ กำลังไพร่พล ซึ่งกลายเป็นฐาน
อำนาจของรัชกาลที่ 1 นั้น เพราะมีการจัดระบบไพร่อย่างมีประสิทธิภาพ รัชกาลที่ 1 ทรงมีพระ
ปรีชาสามารถในการดึงกลุ่มขุนนาง และพระประยูรญาติมาเป็นฐานอำนาจได้ตั้งแต่พระองค์ยัง
ทรงเป็นขุนนางสมัยกรุงธนบุรี ทรงใช้พุทธศาสนา โดยใช้อุดมการณ์ธรรมราชา สร้างความชอบธรรม
แก่พระองค์อย่างได้ผล ทรงครอบครองประเทศราชเพื่อประโยชน์ทั้งในแง่ยุทธศาสตร์ แหล่งที่มา
ของสินค้า กำลังคน และการเสริมสร้างเกียรติภูมิของพระองค์

ในด้านการใช้อำนาจนั้น พบว่าได้มีการใช้อำนาจทั้งในแบบใช้กำลัง เช่น การสำเร็จโทษ
พระเจ้ากรุงธนบุรี การใช้วิธีการเกลี้ยกล่อมชักจูง เช่น การรวบรวมหัวเมืองล้านนาไทย การ
ใช้อำนาจแบบแบ่งแยกแล้วปกครอง และการสร้างคัลแห่งอำนาจ เช่น ในหัวเมืองทางใต้และมลายู
นอกจากนี้ยังมีการใช้อำนาจแบบอำนาจหน้าที่ เช่น การออกพระราชกำหนด เป็นต้น

การศึกษานี้ยังพบอีกว่า เมื่อเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงไป ลำดับความสำคัญและสาระของ
ทรัพยากรทางอำนาจบางประการได้เปลี่ยนแปลงไปด้วยคือ ความเป็นขุนนางผู้ใหญ่ที่มีความสามารถ
ทั้งในด้านการรบ การบริหาร การมีบคลิกภาพที่โอ้อวมาริต่อล้นอง เช่น เจ้าพระยาจักรีนั้น
กลายเป็นคุณสมบัติที่อยู่ในลำดับสำคัญสูงในอันที่ก้าวขึ้นมาเป็นกษัตริย์ครองราชย์ ซึ่งผิดกับสมัยอยุธยา
และกรุงธนบุรี ที่มีความเป็นเชื้อพระวงศ์เป็นคุณสมบัติอันสำคัญมาก นอกจากนี้ยังได้มีการใช้พุทธศาสนา
เป็นทรัพยากรทางอำนาจที่เน้นความเป็นธรรมราชาในหลาย ๆ ด้าน คือ ใช้ทั้งในแง่กฎหมาย
วรรณกรรมทางพุทธศาสนา การปรับปรุงคณะสงฆ์ และการสังคายนาพระไตรปิฎกอันเป็นกิจกรรมที่
เน้นอย่างแตกต่างไปจากอดีต

ภาควิชา ๒/๓๑๖๖
สาขาวิชา ๒๕๓๑๕๕๕
ปีการศึกษา ๒๕๓๓

ลายมือชื่อนิสิต
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา

SURAWUT PUDTHAISONG: POLITICAL POWER AND POLITICAL RESOURCES:
A CASE STUDY OF KING RAMA I (1782-1809). THESIS ADVISOR :
ASSO. PROF. DR. VITHAYA SUCHRITTHANARUGSE, Ph.D., ASSO. PROF.
DR.SOMBAT CHANTHORNVONG, Ph.D. 358 pp.

This thesis aims at studying the nature of political resources, its utilization, mode of acquisition and transformation of political resources during the reign of King Rama I.

The study shows that constituent parts of political resources incorporate wealth deriving mostly from trade with China; manpower coming from efficient management of traditional recruited persons; capability of King Rama I to recruit courtier and relatives to serve him since he was serving King Taksin; Bhuddhism as the mainspring of Dharmaraja concept to legitimize his acquisition of power; and the control of vassalage which provides him as sources of goods, manpower, and prestige.

On utilization of power, it is found out that both means of direct use of power as in case of the execution of King Taksin and indirect use of power by means of arbitration as in case of act of incorporation of Lanna territory, by means of divide and rule and balance of power as in case of the control of southern territory and Malaya. King Rama I also makes use of his authority through royal edicts.

What is borne out through the study is that when situation changes, level of importance and content of certain political resources changes as well. This is testified by the higher priority of the battle quality, administrative quality and generosity as shown in the case of Chao Phya Chakri. These are qualities contributing to his ascension to the highest position and becoming king which are different from what are needed during the Ayudhya and Dhonburi periods where by being member of the royal lineage is most important. Religion is extensively made use of as political resource specifically on the concept of Dharmaraja which is manifested in legal aspect, Bhuddhist literature, reformation of the Sangha, and the purification of the Tri Pitaka, all of which are different from what was done in the past.

ภาควิชา
สาขาวิชา
ปีการศึกษา 2533

ลายมือชื่อนิสิต
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา

กิตติกรรมประกาศ

ผู้เขียนขอสำนึกต่อครูบาอาจารย์คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นอย่างสูงที่ได้ให้การศึกษาด้านรัฐศาสตร์ในระดับดุษฎีบัณฑิตแก่ผู้เขียน

ขอขอบพระคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ซึ่งได้แก่ ศาสตราจารย์ ดร. สุจิต บุญบงการ ประธานกรรมการสอบ ที่กรุณาให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ รองศาสตราจารย์ ดร. พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว กรรมการสอบ ที่ช่วยให้ความเห็นและเสนอข้อแก้ไข ศาสตราจารย์ วิลาสงค์ พงศบุตร กรรมการสอบ ที่กรุณาอ่านแก้ไขอย่างละเอียดมากกว่าที่ผู้เขียนทำเสียอีก

งานชิ้นนี้ไม่อาจสำเร็จลงได้หากปราศจากการแนะนำความคิดและวิธีการเขียนจาก อาจารย์สมบัติ จันทร์วงศ์ กับอาจารย์วิทยา สุจริตธนารักษ์ อาจารย์ที่ปรึกษาทั้งสองท่าน ผู้เขียนขอแสดงความสำนึกต่อความเป็นครูของท่านอย่างมากที่กรุณาให้กำลังใจต่อศิษย์เสมอมา ขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร. ปิยนาท ขุนนาค ที่แสดงความกรุณาต่อผู้เขียนอย่างมากด้วย การช่วยอ่าน และแก้ไขให้สมบูรณ์มากขึ้น และขอขอบคุณสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร อันเป็นสถานที่ทำงานขณะที่ผู้เขียนเรียนอยู่ ได้เอื้ออำนวยและให้ความสะดวกความสบายใจต่อการเรียนของผู้เขียนตลอดมา

สุรวดี ปัดไธสง

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
บทที่	
1 บทนำ	1
ที่มาและปัญหาของการศึกษา	1
สมมุติฐานของการศึกษา	12
วิธีการศึกษาและขอบเขตการศึกษา	12
วัตถุประสงค์ของการศึกษา	12
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	13
แนวคิด ทฤษฎี และกรอบการวิเคราะห์	14
ความหมายของอำนาจ	14
ลักษณะอำนาจโดยทั่วไป	17
แนวทฤษฎีที่นำมาใช้ในการศึกษา	20
อำนาจทางการเมือง	21
ประเภทของอำนาจ	21
วิธีการใช้อำนาจ	22
ทรัพยากรอำนาจ	24
ความหมาย	24
ประเภทของทรัพยากรอำนาจ	24
อำนาจกับทรัพยากรอำนาจ	27

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
2	ทรัพยากรและอำนาจทางการเมืองสมัยอยุธยา	30
	ความนำ	30
	ทรัพยากรและอำนาจทางการเมืองสมัยอยุธยา	30
	ความเป็นเชื้อพระวงศ์	30
	ความเป็นขุนนางผู้ใหญ่	40
	กำลังไพร่พล	46
	ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ	52
	ศาสนา	57
	ทรัพยากรและอำนาจทางการเมืองสมัยธนบุรี	62
	ความนำ	62
	ความเป็นเชื้อพระวงศ์	67
	ความเป็นขุนนางผู้ใหญ่	68
	การควบคุมกำลังไพร่พล	74
	ปัจจัยทางเศรษฐกิจ	78
	พุทธศาสนา	82
	สรุป	89
3	ทรัพยากรทางอำนาจจากพระปรีชาสามารถในการสร้างกลุ่มของรัชกาลที่ 1 .	93
	ความนำ	93
	กลุ่มของเจ้าพระยาจักรี: สถานอำนาจทางการเมือง	93
	วิธีการรวมกลุ่มของเจ้าพระยาจักรี	93
	1. การสร้างความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ	94
	2. การรวมกลุ่มโดยสายสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์	103
	ก. การสร้างความสัมพันธ์กับขุนนางส่วนกลาง	106
	ข. การสร้างความสัมพันธ์กับขุนนางหัวเมือง	120
	ลำดับความก้าวหน้าในหน้าที่ราชการของเจ้าพระยาจักรี: ผลจากการใช้	
	ความสามารถส่วนตัวและกลุ่มเป็นฐานอำนาจ	123
	สรุป	130

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
4	บทบาทเจ้านายและขุนนางหลังปราบดาภิเษก: ภาพสะท้อนการใช้และสร้างอำนาจหลังครองราชย์	131
	การจัดพระราชพิธีปราบดาภิเษกเพื่อเป็นกษัตริย์	131
	การสถาปนาพระบรมวงศานุวงศ์และแต่งตั้งขุนนาง: ภาพสะท้อนกลุ่มทางการเมืองของเครือญาติตระกูลเจ้าพระยาจักรี และผู้ได้รับการอุปถัมภ์อันเป็นทรัพยากรทางอำนาจของรัชกาลที่ 1	141
	การสงคราม: ภาพสะท้อนการใช้อำนาจและสร้างอำนาจ	146
	สรุป	158
5	การใช้พุทธศาสนาเป็นทรัพยากรทางการเมือง	159
	ความนำ	159
	พุทธศาสนากับอำนาจทางการเมือง	159
	ข้อโจมตีพระเจ้ากรุงธนบุรี: เพื่อทำลายความชอบธรรมของพระเจ้ากรุงธนบุรี	163
	การอ้างพระราชปณิธานแห่งความเป็นธรรมราชา	166
	พฤติกรรมที่บ่งชี้ถึงความเป็นธรรมราชา	169
	ก. การเป็นผู้ปฏิบัติธรรม	170
	ข. การเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนา	174
	การปรับปรุงองค์การสงฆ์: การใช้พระราชอำนาจเหนือองค์กรศาสนาเพื่อสร้างสมทรัพยากรทางการเมือง	178
	ก. การปรับปรุงคณะสงฆ์	179
	ข. การควบคุมคณะสงฆ์ให้ประพฤติตามหลักธรรม	189
	การสังคายนาพระไตรปิฎก	197
	สังคตียวงศ์และไตรภูมิโลกวินิจนยสภา: กระบวนการตอกย้ำธรรมราชาให้เป็นทรัพยากรทางการเมืองอันต่อเนื่อง	202
	พระเดชานุภาพ	209
	สรุป	216

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
6	ความสัมพันธ์กับประเทศราช: การสร้างทรัพยากรทางอำนาจโดยครอบครองดินแดนอื่น	218
	ความนำ	218
	ก. ความสัมพันธ์กับล้านนาไทย	219
	ข. ความสัมพันธ์กับหัวเมืองลาว	227
	ค. ความสัมพันธ์กับหัวเมืองทางใต้และมลายู	230
	1. การควบคุมเมืองนครศรีธรรมราช	240
	2. นครศรีธรรมราช: ในฐานะตัวแทนสร้างอำนาจและรักษาอำนาจ	240
	2.1 การกำกับดูแลเมืองสงขลา	240
	2.2 การกำกับดูแลหัวเมืองมลายู	242
	สรุป	247
7	ทรัพยากรอำนาจด้านเศรษฐกิจ	249
	ความนำ	249
	โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสภาพการค้าสมัยรัชกาลที่ 1	249
	แหล่งที่มาและตลาดระบายสินค้า	253
	กลุ่มบุคคลที่ทำการค้า: กลุ่มบุคคลที่เป็นฐานอำนาจทางเศรษฐกิจ	256
	รายจ่าย: ภาพสะท้อนการใช้จ่ายเงินเพื่ออำนาจ	264
	สรุป	268
8	ทรัพยากรอำนาจด้านกำลังคน	270
	ความนำ	270
	ก. การควบคุมโดยกฎหมาย	271
	ข. การสร้างกำลังไพร่โดยใช้แรงจูงใจ	278
	ค. การดึงไพร่หลวงมาเป็นฐานอำนาจของรัชกาลที่ 1	278
	สรุป	281

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
9	บทสรุปและข้อสังเกตเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรทางอำนาจ.....	284
	ข้อสังเกตเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรทางอำนาจ.....	292
10	แนวคิดเกี่ยวกับอำนาจและทรัพยากรทางการเมืองสมัยรัชกาลที่ 1 :	
	ข้อสังเกตเบื้องต้น	203
	ความนำ	203
	บรรณานุกรม	234
	ภาคผนวก	347